

WERKCOLLEGE STRAFRECHT

ACADEMIEJAAR 2005 – 2006

PAPER : Welke vormen van levensbeëindigingen door een ander kunnen momenteel straffeloos worden uitgevoerd ?

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

24 april 2006

Maandag 14-16u – reeks 3

Professor	R. Verstraeten	
Assistenten	Dr. Ann Dierickx De Heer Stef De Decker	
Studenten	Willem Coppenolle Margo Delporte	- 2 ^e lic Rechten - 2 ^e lic Rechten

Welke vormen van levensbeëindigingen door een ander kunnen momenteel straffeloos worden uitgevoerd ?

1.Principe

Het recht op leven wordt beschouwd als een van de meest fundamentele grondrechten van de mens. Op internationaal niveau bevestigen art 2,1 EVRM¹ en art 6,1 BUPO het principe van de wettelijke bescherming van het recht op leven. Ook op nationaal niveau, met name in de strafwet, worden aantastingen van dit recht strafrechtelijk gesanctioneerd: doodslag en moord worden respectievelijk in de artikelen 393 en 394 Sw. strafbaar gesteld. Hoewel het leven een hoogst beschermenswaardig rechtsgoed is, geldt het recht op leven niet absoluut. Wanneer aan de toepassingsvoorwaarden voldaan is, kan de levensbeëindiging door een ander toch straffeloos blijven door een beroep te doen op een erkende rechtvaardigings-, schulditsluitings- of verschoningsgrond. Het onderwerp van dit werk betreft een bespreking van deze vormen van straffeloze levensbeëindigingen door een ander. De rechtvaardigingsgrond van de doodstraf die opgenomen werd in art 2,1 EVRM geldt in het Belgische recht inmiddels evenwel niet meer. De doodstraf werd opgeheven bij de wet tot afschaffing van de doodstraf en tot wijziging van de criminele straffen van 10 juli 1996^{2 3}.

2.Uitzonderingen die leiden tot straffeloosheid

a.Rechtvaardigingsgronden op het niveau van de wederrechtelijkheid

1-Noodweer

De rechtvaardigingsgrond noodweer of wettige verdediging wordt geïntroduceerd in art 416 Sw. en laat toe geweld aan te wenden om onrechtmatige bedreigingen of aanrandingen van het eigen leven of dat van een ander, af te weren. Noodweer is in de context van deze paper relevant omdat het geweld dat het slachtoffer mogelijk aanwendt dermate verregaand kan zijn dat het leven van de aanrander erdoor beëindigd wordt. Pas wanneer zowel de bedreigende handeling als de defensieve handeling aan de vooropgestelde voorwaarden voldoen, zal de rechtvaardigingsgrond van toepassing zijn, en zal bijgevolg de levensbeëindiging niet gestraft worden.

Op het vlak van de noodweersituatie wordt vooreerst vereist dat de aanranding onrechtmatig is. Verder moet zij gericht zijn tegen een persoon. De Belgische rechtspraak heeft hierin al bevestigd dat geen sprake kan zijn van noodweer als rechtvaardigingsgrond wanneer de aanval gericht is tegen goederen⁴. Bovendien moet de bedreiging ook ernstig en actueel zijn. Het ernstcriterium dat doorgaans gehanteerd wordt, stelt dat door de realisering van de aanranding onherstelbare schade wordt aangericht die enkel kan voorkomen worden door de noodweerhandeling⁵.

De voorwaarden waaraan de verweerhandeling moet beantwoorden zijn gestoeld op twee beginselen, met name het beginsel van de proportionaliteit en het

1 Art 2,1 EVRM: Het recht van eenieder op het leven wordt beschermd door de wet. Niemand mag opzettelijk van het leven worden beroofd,...

2 B.S. 1 augustus 1996.

3 T.L.W. SCHEIRS, *Basiswetteksten inzake strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 425.

4 Kortrijk, 16 november 2002, (onuitg.)

5 L. DUPONT, *Beginselen van het strafrecht*, Leuven, Acco, 2004, 130-132.

subsidiariteitsbeginsel. Het proportionaliteitsbeginsel vereist dat de aanranding van de dader en het verweer van het slachtoffer evenredig zijn aan elkaar. In de hypothese van dit werk, waarbij de aanrander gedood wordt, zal aan de vereiste van proportionaliteit wellicht enkel voldaan zijn wanneer de aanranding van die aard was dat zij levensbedreigend was voor het 'slachtoffer' of een naaste. Het subsidiariteitsbeginsel vereist dat het slachtoffer die defensieve handeling uitkiest die de minst ingrijpende reactie is. Dit betekent concreet dat het doden van de aanrander de enige manier mag zijn om de bedreiging te doen ophouden. Niettemin mag de feitenrechter rekening houden met de concrete situatie en met de reactie die de bedreigde persoon of zijn verdediger redelijkerwijze kon of moest hebben⁶. Art 417 Sw. voorziet twee gevallen waarin het voldaan zijn aan het subsidiariteitsbeginsel vermoed wordt: het eerste (weerlegbare) vermoeden geldt bij het nachtelijk betreden van een bewoond huis, het tweede vermoeden geldt bij het afweren van diefstal met geweld. In deze context moet het dus gaan om een dreiging van roofmoord, wil men niet struikelen over de proportionaliteitsvereiste⁷.

Als aan deze voorwaarden is voldaan, oordeelt de rechter wellicht dat het verweer van het 'slachtoffer' dat zich beroept op noodweer, straffeloos is, zelfs al heeft hij daarbij iemand van het leven beroofd.

2-Noodtoestand

Noodtoestand verwijst naar de uitzonderlijke situatie waarbij iemand geen andere uitweg heeft dan het stellen van een delictstypische gedraging om een rechtsgoed te vrijwaren dat een hogere waarde heeft dan die van het rechtsgoed dat beschermd wordt door het strafbaar gestelde gedrag⁸.

In deze hypothese kan men zich voorstellen dat iemand beslist het leven van de ene op te offeren om dat van een ander, eventueel meer dierbare persoon, te redden, indien de noodlottige omstandigheden dit vereisen.

Abortus is bij uitstek een aangelegenheid waarbij de belangen van de zwangere vrouw worden afgewogen tegenover de belangen van de foetus. Omdat abortus wettelijk geregeld werd, hoeft men zich niet meer te beroepen op de rechtvaardigingsgrond noodtoestand, er is immers geen sprake meer van een misdrijf. Dit is echter wel het geval wanneer niet aan alle wettelijke voorwaarden is voldaan. Op die manier kan de noodtoestand een alternatief pad vormen voor de straffeloosheid van abortus. Voor euthanasie kan dezelfde redenering gemaakt worden. Succes is evenwel in geen van beide gevallen verzekerd⁹.

---

6 Cass. 28 februari 1989, *Arr. Cass.* 1988-1989, 738.

7 L. DUPONT, *Beginselen van het Strafrecht*, Leuven, Acco, 2004, 132-134.

8 L. DUPONT, o.c., 135.

9 DIERICKX, A., De toestemming en strafrechtelijke bescherming van lijf en leven: een strafrechtsdogmatische analyse, Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Rechten, Leuven. KUL Faculteit Rechtsgeleerdheid, 2005, 161-162.

3-Overheidsbevel

Wanneer een overheidsambtenaar iemand gedood heeft, wordt hij krachtens artikel 70 Sw. mogelijk niet gestraft. Er moet evenwel aan een aantal voorwaarden¹⁰ zijn voldaan. Ten eerste moet het bevel vooraf gegeven zijn door de overheid, en moet de uitvoering door de ambtenaar conform het bevel gebeurd zijn. Ten tweede moet het bevel door een bevoegde overheid gegeven zijn. Ten slotte moet het bevel rechtmatig zijn. Het bevel tot daden tegen de mensheid, oorlogsmisdaden of genocide is hierbij uitgesloten¹¹. De overheidsambtenaar zal dus slechts ongestraft kunnen doden wanneer hij kan bewijzen gehandeld te hebben naar een voorafgaand bevel gegeven door een bevoegde overheid, en uitgevoerd conform dat bevel, voor zover dat niet manifest onrechtmatig was.

4-Wettig verzet

In de uitzonderlijke hypothese dat het gedrag van overheidsagenten flagrant onrechtmatig is, en een onverwijlde reactie noodzakelijk is, is het denkbaar dat het doden van een overheidsagent uitzonderlijk gerechtvaardigd en bijgevolg straffeloos is.

b. Schulduitsluitingsgronden op het niveau van de verwijtbaarheid

1-Schulduitsluitende overmacht of dwang

Artikel 71 Sw. zegt dat er geen misdrijf is wanneer de dader op het ogenblik van de feiten door een macht waaraan hij niet kon weerstaan, werd gedwongen een delictstypische gedraging te stellen. Er wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen materiële en morele macht. Bij materiële overmacht wordt iemand ertoe gedwongen een delictstypische wederrechtelijke gedraging te stellen ten gevolge van een materiële of fysieke omstandigheid die zijn keuze- of wilsvrijheid volledig uitschakelt. Wanneer zo'n situatie onvoorzienbaar en onvermijdbaar is, blijft de strafrechtelijke schuld uit. Denken we bijvoorbeeld aan een automobilist die zich buiten zijn wil als gevolg van een danig glad wegdek genoodzaakt ziet een voetganger omver te rijden, met de dood van de voetganger als gevolg.

Ook wie bevangen wordt door een morele overmacht, en zo in de onmogelijkheid verkeert om wederrechtelijk handelen te vermijden, als gevolg van een onmiddellijke dreiging met een ernstig kwaad die zijn wils- en keuzevrijheid dermate aantast dat hij ertoe gedwongen wordt (in casu) te doden om het kwaad af te wenden, zal niet gestraft worden als aan de voorwaarden is voldaan.

De overmacht moet onweerstaanbaar zijn; de wilsvrijheid is volledig uitgeschakeld. De dwang mag niet aan de dader zelf te wijten zijn, zij mag niet opzettelijk, vrijwillig, door nalatigheid of door gebrek aan voorzichtigheid zijn veroorzaakt. Een voorafgaandelijke fout van het 'slachtoffer' wordt in aanmerking genomen¹².

---

10 L. DUPONT, o.c., 126-127.

11 Art 6,3 Internationaal Verdrag van 19 december 1966 inzake burgerlijke en politieke Rechten, B.S. 6 juli 1983.

12 L. DUPONT, o.c., 148-151.

2-Leeftijd

De strafrechtelijke meerderjarigheid is vastgesteld op de leeftijd van 16 jaar¹³. Volgens het beginsel van de schuldombekwaamheid tot 16 jaar, kan eenieder tussen 0 en 16 jaar in principe ongestraft het leven van een ander beëindigen. De beveiligingsmaatregelen, zoals bijvoorbeeld de internering, die door de jeugdrechtbanken kunnen worden opgelegd, zijn immers geen straffen.

3-Geestelijke gestoordheid

Wie zich op het ogenblik dat hij iemand anders beneemt van het leven, in een staat van krankzinnigheid bevindt, kan beroep doen op de strafuitsluitingsgrond van artikel 71 Sw. (zie ook Wet bescherming maatschappij¹⁴). Krankzinnigheid omvat elke geestesstoornis waardoor een persoon de volledige controle over zijn daden verliest. Het is hierbij irrelevant of de oorsprong en de aard van de geestesstoornis aangeboren zijn of veroorzaakt werden door een ziekte.

4-Dronkenschap en aanverwante toestanden

Op basis van datzelfde artikel 71 Sw. kan iemand die onder invloed van overdreven gebruik van alcohol, drugs of andere toxica onopzettelijk iemand anders doodt, toch ongestraft blijven. Dit zal evenwel enkel het geval zijn wanneer de benevelde/gedrogeerde dader buiten zijn weten (hij kende het effect van alcohol/drugs niet) of buiten zijn wil (hij raakte dronken/gedrogeerd door listen van derden) in dronkenschap verkeert. Een meer realistische hypothese waarin de dader straffeloos blijft, is wellicht die waarbij de drank- of drugverslaving van de dader een ziekte vormt.

c. Strafuitsluitende verschoningsgrond op het niveau van de strafwaardigheid

Wanneer de wet een bepaalde delictstypische gedraging toelaat, verliest zij haar strafwaardig karakter. Als gevolg van gewijzigde maatschappelijke opvattingen werden zo ook abortus en euthanasie wettelijk geregeld en uit de strafwet gehaald, als tenminste aan de voorwaarden is voldaan. Abortus en euthanasie zijn in het licht van deze opdracht relevant omdat door de behandelende arts een einde wordt gemaakt aan het leven van respectievelijk de foetus en de terminale patiënt. Ook hulp bij zelfdoding kan hier ondergebracht worden. Al deze gevallen worden achtereenvolgens behandeld.

Abortus

In de Wet betreffende de zwangerschapsafbreking¹⁵ maakt de wetgever een onderscheid tussen ‘vruchtafdrijving’ en ‘zwangerschapsafbreking’. ‘Vruchtafdrijving’ blijft krachtens art 350 Sw. een strafbaar misdrijf terwijl ‘zwangerschapsafbreking’ voortaan verwijst naar de toegelaten vorm die wettelijk

---

13 Art. 36 en 38 Wet 8 april 1965 betreffende de Jeugdbescherming, B.S. 15 april 1965.

14 Wet 1 juli 1964, B.S. 17 juli 1964.

15 Wet 3 april 1990, B.S. 5 april 1990.

geregeld wordt (zgn. ‘abortus’). De zwangerschapsafbreking zal evenwel enkel straffeloos zijn als aan een hele resem voorwaarden is voldaan.

Ten eerste moet de zwangere vrouw zich in een noodsituatie bevinden. De wetgever heeft het begrip ‘noodsituatie’ in deze context echter niet gedefinieerd. Uit de parlementaire voorbereidingen¹⁶ blijkt evenwel dat het moet gaan om een weloverwogen en volgehouden weigering om de zwangerschap te voltooien, m.a.w. om een persoonlijke ingesteldheid van de zwangere vrouw. Het wordt dus erg moeilijk voor een derde, laat staan voor een rechter om te bepalen of er al dan niet sprake is van een noodsituatie. Het wordt overgelaten aan de arts in samenspraak met de vrouw om uit te maken of er sprake is van een noodsituatie. Een arts mag gerust zijn medewerking aan een zwangerschapsafbreking weigeren, al moet hij dit bij het eerste bezoek van de vrouw duidelijk maken¹⁷.

Ten tweede moet de zwangere vrouw haar vaste wil uiten om de zwangerschap te beëindigen. Om zich van die vaste wil te verzekeren heeft de wetgever hier voor een verplichte reflectieperiode geopteerd: tussen de eerste raadpleging en de ingreep zelf, moeten minstens zes dagen zijn verlopen. De vrouw die in een opwelling tot een abortus besliste zal hier afhaken.

De vaste wil van de vrouw moet bovendien vastgelegd worden in een schriftelijk verzoek. Dit verzoek tot zwangerschapsafbreking wordt uiterlijk op de dag van de ingreep gericht tot de arts. Als de zwangere vrouw een ongehuwde minderjarige is, heeft zij daarenboven de toestemming van minstens één ouder of van de wettelijke vertegenwoordiger nodig.

De ingreep moet binnen een termijn van twaalf weken vanaf de bevruchting worden uitgevoerd. Mocht er evenwel een ernstig gevaar dreigen voor de gezondheid van de zwangere vrouw, of als zou blijken dat de foetus aan een ernstige, ongeneeslijke kwaal lijdt, kan deze termijn van 12 weken worden overschreden. Dan moet de behandelende geneesheer het advies van een tweede arts inwinnen. De wetgever heeft niet bepaald hoe ver de termijn van twaalf weken mag worden overschreden, maar uit de parlementaire besprekingen blijkt dat het ogenblik waarop de vrucht levensvatbaar is, als eindgrens van deze termijn geldt. Tijdens deze besprekingen werd de ultieme termijn voor abortus vastgesteld op 24 weken vanaf de bevruchting, daarna spreekt men van kindermoord¹⁸.

Deze zwangerschapsafbreking moet worden uitgevoerd door een geneesheer, in een instelling voor gezondheidszorg waaraan een voorlichtingsdienst is verbonden. Op deze manier worden de juiste medische omstandigheden om de abortus uit te voeren gegarandeerd. Bovendien is de arts het best geplaatst om te bepalen of de termijn binnen dewelke de zwangerschapsafbreking moet gebeuren, nog niet is overschreden. De zwangere vrouw moet door de geneesheer worden ingelicht over mogelijke alternatieven voor abortus, over de medische risico's van de ingreep, over opvangmogelijkheden voor het kind, etc... Als de zwangere vrouw of de behandelende arts erom verzoeken, moet de voorlichtingsdienst de vrouw hulp en raad verschaffen¹⁹.

---

16 E. MORBÉ, *De abortuswet en de evaluatiecommissie*, Heule, UGA, 2004, 33

17 E. MORBÉ, o.c., 47-48.

18 E. MORBÉ, o.c., 78.

19 H. NYS, “De nieuwe wetgeving inzake zwangerschapsafbreking”, R.W. 1990-1991, 1189-1197.

Euthanasie

Op 28 mei 2002 werd de Wet betreffende de Euthanasie²⁰ in ons land afgekondigd. Het debat omtrent deze morele kwestie, waarin een afweging moest worden gemaakt tussen de bescherming van het recht op leven enerzijds en het recht op menswaardig leven (en sterven) anderzijds, was al jaren eerder op gang gekomen, zowel binnen de juridische als de politieke wereld. Deze wet heeft het nieuwe concept van de euthanasie aan onze wetgeving toegevoegd, dat een arts toelaat een terminaal zieke patiënt te helpen sterven, zonder dat er sprake is van een misdrijf.

Art. 2 van deze wet definieert euthanasie als ‘het opzettelijk levensbeëindigend handelen door een andere dan de betrokkene, op diens verzoek’. Uit de parlementaire voorbereiding van de wet blijkt dat de ‘andere dan de betrokkene’ steeds een arts moet zijn. Naast het vaststellen van de medische toestand van de patiënt, staat een arts immers het meest garant voor een pijnloze en discrete uitvoering van de euthanasie.

De voorwaarden die moeten worden gerespecteerd opdat de wet van toepassing zou zijn, worden in de wet opgesomd (art. 3): vooreerst moet de patiënt meerderjarig zijn, of een ontvoogde minderjarige, en moet hij op het ogenblik van zijn verzoek handelingsbekwaam en bewust zijn. De aandoening waaraan hij lijdt, moet ongeneeslijk en ernstig zijn, in die mate dat hij een aanhoudend, ondraaglijk fysiek of psychisch lijden ondergaat, zonder uitzicht op herstel van dit lijden.

Het verzoek van de patiënt moet vrijwillig zijn ingediend, zonder externe druk. Het verzoek tot euthanasie moet dus steeds van de patiënt komen, het is de arts niet toegelaten zelf euthanasie te suggereren. Het verzoek moet ook weloverwogen zijn, herhaaldelijk zijn geuit, en duurzaam zijn. Deze laatste term houdt in dat de wil van de patiënt om te sterven, blijft bestaan, en niet enkel opduikt bij hevige pijn. Verder bepaalt de wet dat het verzoek eigenhandig moet zijn geschreven, of indien onmogelijk, door een bewuste, meerderjarige derde. Het is voldoende dat het verzoek één maal op schrift wordt gesteld, er hoeft niet telkens wanneer de patiënt om euthanasie vraagt een geschrift opgemaakt te worden. Dat verzoek wordt aan het medisch dossier van de patiënt toegevoegd.

Naast het verzoek kan de patiënt zijn wil tot euthanasie ook kenbaar maken door middel van een voorafgaande wilsverklaring. Op deze manier voorkomt de betrokken persoon dat hij, wanneer hij in de toekomst door ziekte of ongeval in een toestand van onbewustzijn zou terechtkomen, geen euthanasie zou kunnen verkrijgen. De voorwaarden voor deze wilsverklaring lopen in grote mate gelijk met deze voor een bewuste patiënt. Voor een wilsverklaring is echter vereist dat de verklaring wordt afgelegd in het bijzijn van twee getuigen en een of meerdere vertrouwenspersonen, die de verklaring ook ondertekenen. In voorkomend geval is het deze vertrouwenspersoon die de arts op de hoogte moet brengen van de wil van de opsteller van de wilsverklaring als de aandoening van de onbewuste patiënt onomkeerbaar is geworden.

De voorafgaande wilsverklaring is slechts vijf jaar geldig, en moet daarna, indien de betrokken persoon dit wenst, worden hernieuwd. De wetgever heeft deze termijn in de wet ingelast, omdat hij ervan uitging dat na deze periode de betrokkene van mening zou kunnen zijn veranderd over zijn vroegere beslissing.

---

²⁰ Wet 28 mei 2002, B.S. 22 juni 2002.

De behandelende arts is verplicht het advies in te winnen van een andere, onafhankelijke en bekwame arts, omtrent de aandoening van de patiënt. Deze laatste arts moet eveneens de patiënt onderzoeken en oordelen over diens toestand. Mocht de behandelende arts van oordeel zijn dat de patiënt niet binnen afzienbare tijd zal overlijden, moet hij bovendien nog een andere arts, psychiater of specialist in de betreffende aandoening, raadplegen, die eveneens uitgebreid kennis neemt van de aandoening van de patiënt. In dit geval moet tussen het verzoek en de toepassing van de euthanasie minstens een maand zijn verlopen²¹.

Als alle voorwaarden zijn voldaan, kan de euthanasie perfect straffeloos worden uitgevoerd.

Hulp bij zelfdoding

Aangezien zelfdoding in het huidige recht niet strafbaar wordt gesteld, worden zij die hulp bieden, door het verstrekken van informatie of dodelijke middelen, eveneens niet strafbaar gesteld als mededader of medeplichtige. Al moet dit principe van straffeloosheid sterk genuanceerd worden door artikel 422bis Sw. waarbij het niet-verlenen van hulp aan personen in groot gevaar toch strafbaar wordt gesteld²².

Tot zover de bespreking van de mogelijke vormen van levensbeëindiging door een ander die straffeloos blijven. Het principe van de wettelijke bescherming van het leven kan in een aantal gevallen dus aangetast worden zonder dat de schender vervolgd wordt. We kunnen besluiten dat de gevallen waarin dit mogelijk is, slechts heel uitzonderlijk voorkomen (wettig verzet, overheidsbevel), slechts subsidiair kunnen worden ingeroepen (noodtoestand) of aan een waslijst voorwaarden moeten voldoen (noodweer, abortus, euthanasie). Op die manier is getracht paal en perk te stellen aan de uitholling van het recht op leven door een al te makkelijke toepassing van rechtvaardigings-, schulduitsluitings- en verschooningsgronden.

---

21 M. COSYNS, e.a., *De Euthanasiewet doorgelicht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 192.

22 H. NYS, *Geneeskunde. Recht en medisch handelen*, Gent, Story-Scientia, 2005, 409.

BIBLIOGRAFIE

Boeken

COSYNS, M., e.a., *De Euthanasiewet doorgelicht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 192 p.

DIERICKX, A., *De toestemming en strafrechtelijke bescherming van lijf en leven: een strafrechtsdogmatische analyse*, Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Rechten, Leuven. KUL Faculteit Rechtsgeleerdheid, 2005, 517 p.

DUPONT, L., *Beginselen van het strafrecht*, Leuven, Acco, 2004, 130-132.

MORBÉ, E., *De abortuswet en de evaluatiecommissie*, Heule, UGA, 2004, 153 p.

NYS, H., *Geneeskunde. Recht en medisch handelen*, Gent, Story-Scientia, 2005, 714 p.

SCHEIRS, T.L.W., *Basiswetteksten inzake strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 1998, 459 p.

Tijdschriften

NYS, H., “De nieuwe wetgeving inzake zwangerschapsafbreking”, *R.W.* 1990-1991, 1189-1197.